

Крупка М. І.,

д.е.н., професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Дорош В. Ю.,

асистент Луцького державного технічного університету

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Висвітлено економічну природу та сутність фінансового механізму регулювання міжбюджетних відносин, проведено дослідження сучасних наукових підходів до визначення категорії „фінансовий механізм”, запропоноване авторське бачення цієї дефініції.

Economic nature and essence of financial mechanism of adjusting of interbudgetary relations is reflected, research of modern scientific approaches is conducted to determination of category „financial mechanism”, the offered own vision of this definitiis.

Зміна соціально – економічних формацій – це тривалий, важливий та багатогранний процес, що є невід’ємною частиною становлення сучасної світової економічної системи, характерною рисою якої є регулювання різнобічних аспектів суспільного життя, у тому числі і сфери міжбюджетних відносин.

Інтеграція України в Європейське співтовариство вимагає впровадження нових підходів до використання економічного потенціалу регіонів України на основі комплексного розвитку їхніх господарських систем. Від їх збалансованого і пропорційного розвитку значною мірою залежить характер трансформаційних процесів та ефективність функціонування національної економіки.

Розробці теоретичних аспектів організації, регулювання міжбюджетних відносин присвячено ряд наукових праць вітчизняних вчених: Л. Бабича, Н. Бак, Й. Бескида, М. Білик, В. Бесєдіна, С. Буковинського, О. Василика, З. Васильченко, І. Горського, М. Долішнього, А. Єпіфанова, О. Заруби, С. Каламбет, О. Кириленко, О. Ковалюка, А. Коломійця, В. Кравченко, В. Краснової, І.

Луїної, А. Мельник, Ц. Огня, В. Опаріна, М. Пабата, К. Павлюк, Б. Панасюк, Д. Полозенка, В. Поповкіна, Г. П'ятаченка, І. Сало, С. Слухая, Т. Токаревої, В. Федосова, О. Чернявського, М. Чумаченко, Л. Шаблістої, С. Юрія. Серед зарубіжних вчених, що досліджували дане питання, можна назвати С. Бейлі, Ш. Бланкарта, О. Богачову, Л. Дробозіну, У. Еванс, Д. Кінга, В. Лексина, П. Масгрейва, У. Оуейтса, Г. Поляка, В. Родіонову, М. Романовського, Х. Роузена, Д. Черник, А. Швецова та інших.

Однак як процес регулювання немислиме без механізму. Як цілком справедливо зазначає О.М. Ковалюк, і держава, і підприємства, і фірми у своїх діях з організації економіки використовують фінансовий механізм. Рівень функціонування цього механізму значною мірою визначає поступ у розвитку ринкової економіки кожної держави [1]. За таких обставин завданням нашого дослідження є визначення сутності поняття фінансового механізму у зв'язку з міжбюджетними відносинами.

Така значущість категорії "фінансовий механізм" в організації та розвитку будь-якої країни потребує чіткого визначення цього поняття. На жаль, в економічній літературі досі немає єдиної думки щодо визначення фінансового механізму, його складових, методів впливу на ефективність господарювання. Тому спробуємо з'ясувати сутність цього поняття, враховуючи точки зору різних сучасних науковців.

Як відомо, видатний фахівець у сфері фінансів, О.Д. Василік розглядає фінансовий механізм як сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення. У наведеному значенні, фінансовий механізм виступає сукупністю конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів [3].

Учені-економісти В.Федоров, Л.Буряк, Д.Бутаков тлумачать фінансовий механізм як сукупність економіко – організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави, які функціонують у процесі формування, розподілу і використання цільових централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів для задоволення потреб суспільства.

Заслугове на увагу позиція І.Балабанова, який розглядає фінансовий механізм як систему дії фінансових важелів, яка виражається в організації, плануванні і стимулюванні фінансових ресурсів. Таке визначення фінансового механізму зводить-

ся до формування грошових ресурсів, значно скорочує його дієвість в економічній системі.

На думку В.Глуценко, В.Чехунова фінансовий механізм являє собою сукупність форм і методів, інструментів і важелів формування і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб держави, господарюючих суб'єктів і населення [5].

Проте в умовах демократичних перетворень та формування соціально орієнтованої ринкової економіки в країні О.В. Величко розглядає фінансовий механізм бюджетного регулювання у невідривному зв'язку з самостійністю місцевого самоврядування. Він підкреслює, що існує обернено пропорційна залежність між обсягом дотацій, які надаються з державного бюджету місцевим, і самостійністю органів місцевого самоврядування [4].

Зауважимо, що вітчизняний вчений О.М. Ковалюк тлумачить фінансовий механізм значно ширше. Він вкладає у нього поняття системи фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення фінансовою політикою на мікро – макрорівні. Важливим є зауваження цього автора, що усі визначення фінансового механізму по-різному тлумачаться. На його думку, яку ми підтримуємо, найбільшим упущенням вітчизняних і зарубіжних дослідників у визначенні поняття фінансового механізму є відсутність окремих або й цілих груп елементів. Деякі економісти при визначенні фінансового механізму використовують лише фінансові важелі і не згадують про фінансові методи, чи навпаки. А інші замінюють ці два поняття “системою управління фінансами” [1, с. 22].

Проведене дослідження сучасних наукових підходів до визначення категорії „фінансовий механізм” свідчить про те, що дане поняття як економічна категорія визначається широким їх спектром. Однак необхідно зазначити, що універсального визначення цієї дефініції, яке б відповідало вимогам сучасної науки і практики, не існує, що і відзначають у своїх працях С. Юрій та А. Крисоватий [2]. Тому його визначення, дослідження та удосконалення потребує комплексного підходу, який, на нашу думку, повинен встановити місце фінансового механізму у фінансовій системі та взаємозв'язок фінансового механізму з процесом регулювання міжбюджетних відносин. Як зазначає О.М.Ковалюк, фінансовий механізм є складовою частиною фінансової системи, яка охоплює: сферу фінансів (об'єкт фінансової системи) сукупність фінансових органів (суб'єкт фінан-

сової системи), фінансовий механізм (засіб взаємодії суб'єкта та об'єкта фінансової системи),(рис.1).

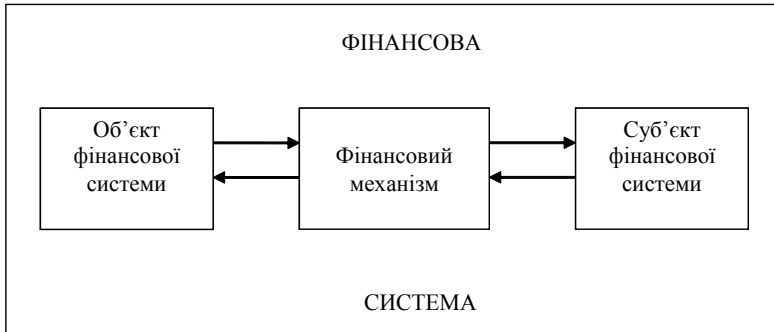

Рис.1. Місце фінансового механізму у фінансовій системі [1]

Зауважимо, що фінансовий механізм охоплює всі рівні економіки – від національного господарства в цілому до окремого робочого місця. На кожному з цих рівнів він має певну специфіку.

У цьому разі розглянемо дію фінансового механізму на рівні міжбюджетних відносин(рис.2).

На нашу думку, фінансовий механізм у розглянутій системі буде ефективно функціонувати лише тоді, коли він буде виконувати певні функції, через які розкривається його суть. Серед них:

- стимулююча функція;
- регулююча функція;
- балансуюча функція;
- контролююча функція.

Стимулююча функція передбачає, що фінансовий механізм регулювання міжбюджетних відносин у бюджетній системі повинен стимулювати увесь процес відтворення.

За регулюючої функції фінансовий механізм має виступати як дієвий регулятор в процесі взаємодії об'єкта та суб'єкта бюджетної системи.

Балансуюча функція полягає у ефективній взаємодії та балансуванні усіх елементів фінансового механізму.

Чільне місце серед функцій займає контролююча функція, за якої фінансовий механізм повинен виступати інструментом контролю за процесом взаємодії об'єкта та суб'єкта бюджетної системи. У процесі цього контролю має охоплюватися вся бюджетна система.

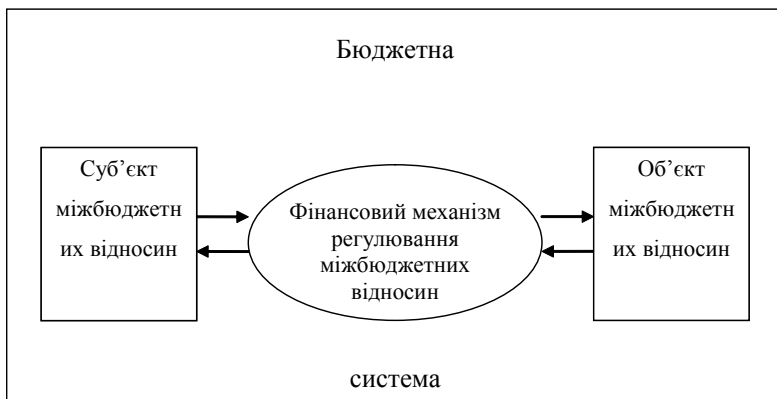

Рис.2. Дія фінансового механізму на бюджетну систему

Місце міжбюджетного регулювання в загальній системі державного регулювання можна зобразити графічно (рис 3).

Виходячи з проведеного дослідження, „фінансовий механізм регулювання міжбюджетних відносин”, на нашу думку, являє собою, з одного боку, структурний елемент державного регулювання, а з іншого – сукупність форм, методів і важелів впливу, які використовує держава у своїй фінансово- економічній діяльності, в умовах формування соціальної справедливості для врегулювання відносин між різними рівнями влади з приводу розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів через бюджетну систему за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення.

Рис.3. Міжбюджетне регулювання в загальній системі державного регулювання

Як будь-які дії, зв'язки, відносини фінансовий механізм потребує регулювання, через яке виявляється і забезпечується фінансова політика у сфері міжбюджетних відносин. В процесі регулювання вирішальне значення мають загальні принципи та закономірності, у рамках яких реалізуються зв'язки між різними елементами фінансового механізму (рис.4).

Фінансовий механізм діє ефективно, якщо функціонують усі складові частини. Однак його дієвість визначається фінансовою політикою держави. Суть дії фінансового механізму проявляється в забезпеченні регулювання фінансових відносин, у тому числі і міжбюджетних в умовах ринку.

Об'єктивна основа процесу регулювання міжбюджетних відносин нині обумовлена низкою обставин. Перша з них пов'язана із входженням України до європейської спільноти. На нинішньому етапі політико-економічного розвитку України, а саме визнання її країною з ринковою економікою та здійснення кроків у напрямі європейської інтеграції, питання, що стосуються розподілу частини виробленого валового внутрішнього продукту між адміністративно-територіальними одиницями, мають винятково важливе значення для кожного суб'єкта господарської діяльності і взагалі для кожного громадянина нашої держави, оскільки обсяги і якість реалізованих суспільних благ та послуг напряму впливають на рівень добробуту кожного з громадян.

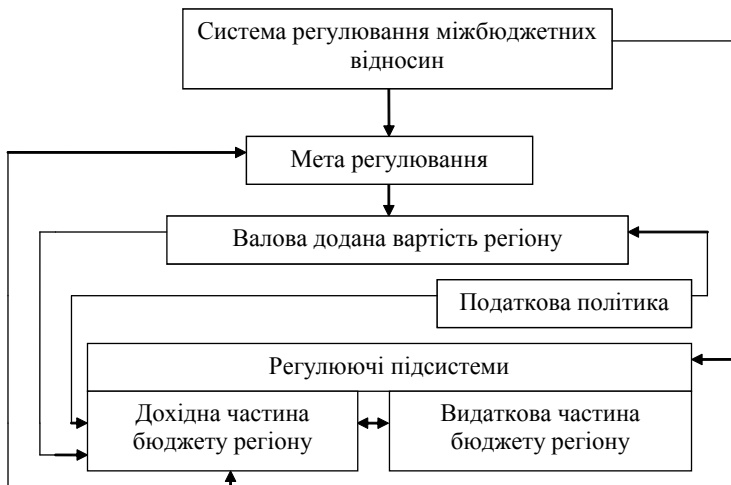

Рис.4. Структурні елементи системи регулювання міжбюджетних відносин

По-друге, створення ефективного механізму функціонування багаторівневої бюджетної системи, яка є найважливішим і безумовно невід'ємним елементом будь-якої фінансово-економічної системи, що базується на ринкових засадах. Цілком природним є той факт, що система відносин між бюджетами повинна забезпечувати здатність органів місцевого самоврядування виконувати свою основну функцію – забезпечувати населення підконтрольної території суспільними благами та послугами в обсязі, необхідному для відтворення та визначеному загальнодержавними стандартами.

По-третє, назріла гостра потреба в реформуванні міжбюджетних відносин в Україні. Нині органи державної влади, при впровадженні тих чи інших моделей міжбюджетних відносин, наштовхуються на проблеми, які пов'язані з досить значними відмінностями в економічному та соціальному розвитку територій. Тому бюджетна реформа в контексті міжбюджетних відносин зобов'язана будуватися на системі адекватних економічних принципів і функціональному механізмі розподілу повноважень між органами центральної влади та місцевого самоврядування.

Основні аспекти регулювання міжбюджетних відносин можна систематизувати (табл.1).

Таблиця 1

Пріоритетні аспекти регулювання міжбюджетних відносин

Аспект	Ефект	Зауваження
Політичний	Мінімізація втручання держави в бюджетний процес регіонів через розвиток місцевого самоврядування як одного з елементів демократичних перетворень	Фактична відсутність самоврядування, оскільки виконавчі структури на місцях призначаються центром, а представницькі органи влади, як правило, виконують директивні функції
Економічний	Важливим чинником стабілізації економічної ситуації в країні має стати ефективне формування місцевих фінансів	Нестабільність доходної бази місцевих унеможливує стабільність фінансово-економічної ситуації країни
Соціальний	Дотримання інтересів членів територіальних громад та їх об'єднань, беручи до уваги цілі уряду (підвищення рівня добробуту та соціальної захищеності громадян)	У розвинутих країнах саме територіальні громади, які спираються на власні фінанси, є стабілізатором соціально-політичного ладу

Правовий	Чітке законодавче розмежування видаткових повноважень між різними рівнями управління	Відсутність системи оцінок потреби бюджетних видатків на регіональному рівні створює протиріччя між різними владними рівнями при обговоренні бюджетних проблем
Науковий	Обмін науковим досвідом. Державна підтримка і заохочення наукових досліджень з питань регулювання міжбюджетних відносин	Перенесення знайдених іншими країнами наукових рішень в наші умови може дати негативні наслідки
Загальний	Вищенаведені позитивні зрушення дають можливість наближення України до груп розвинутих країн	Ускладнення координації дій уряду для досягнення макроекономічних цілей і забезпечення балансу фінансових можливостей у державі

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що:

– по-перше, незважаючи на комплексність та повноту досліджень поняття фінансового механізму попередниками, не всі його структурні елементи є остаточно визначеними, а тому постає гостра необхідність подальших наукових пошуків у визначеному напрямі;

– по-друге, система регулювання міжбюджетних відносин носить суто формальний характер, що проявляється через відсутність відлагодженого фінансового механізму, який би функціонально діяв. Для цього повинні бути розроблені ефективні принципи та закономірності, у рамках яких реалізуються зв'язки між різними елементами фінансового механізму;

– по-третє, висвітлення основних аспектів регулювання міжбюджетних відносин дозволить в подальшому нейтралізувати негативну їх сторону і розробити комплекс заходів з врегулювання даної проблеми.

Нині на особливу увагу заслуговують питання структури фінансування бюджету. Так, недоліком бюджетного планування в Україні є те, що на державному рівні визначаються обсяги та структура фінансування тільки держбюджету. При цьому не координується використання такого важеля, як бюджетний дефіцит, у рамках бюджетної системи в цілому, що веде до обмеження можливостей місцевих бюджетів у використанні запозичень. Водночас, розвиток місцевих запозичень в Україні потребує сьогодні посилення ринкових важелів впливу на умови їх залучення та використання, зокрема таких, як рейтинг-

гування регіонів, розміщення позик на ринкових умовах, організація їх обігу на вторинному ринку, залучення до контролю розміщення, погашення позик служби кредиторів тощо.

Література

1. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.
2. Юрій С.І., Крисоватий А.І. Фінанси – ще один крок до пізнання. // Фінанси України. – 2000. – №8. – С. 151-153.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів. – К.: НІОС, 2000. – С. 104.
4. Величко А.В. Бюджетный механизм инвестирования социальной инфраструктуры / НАН Украины. Институт экономики. – К., 1998. – С. 224.
5. Глущенко В., Чехунов В. Финансы: Учеб. пособие. – Харьков: Изд-во Ун-та внутр. дел., 2000. – 160 с.